

Munkásőrség, „rendkívüli események”, (i)gazságszolgáltatás

KISS Dávid

Az 1956-os forradalom leverését követően a hivatásos fegyveres szervek mellett szükség volt egy tartalék erőre, amelyre a hatalom minden körülmények között számíthatott. Így felállították a munkásőrséget. A testületnél – különösen a kezdeti időszakban, 1957-ben – jelentős problémát okozott a bűnesetek magas száma. A tanulmány ezek típusait és okait mutatja be.

*„[1957.] Október 8. G. S. 25 éves vájár, munkásőr,
nagybátonyi lakos a kultúrház előtt
ismeretlen okból szolgálati pisztolyával
keresztül lőtte O. Z. 19 éves bányász lábát.
A vizsgálatot az ügyben bevezették. /Nógrád m./ [Sic!]"*

Tanulmányomban a munkásőrségnél 1957-ben történt bűnesetekkel, szabálytalanságokkal foglalkozom, különös tekintettel azokra, amelyek rendőröket is érintettek. A tanulmány forrásbázisát a rendőri és a munkásőri iratok adják, a tanulmány célja nem egy-egy eset részletesebb elemzése, hanem egy átfogó kép megrajzolása az 1957-es állapotokról. A rendelkezésre álló források közül a legjellemzőbbeket válogattam ki. A felhasznált források egyrészt erős forráskritikával kezelendők, mivel nem minden esetben célozták a tények objektív bemutatását, több esetben koncepciózusak, másrészt meglepően sok információt tartalmaznak, mivel belső használatra készültek. A hatalom fontosnak tartotta a saját háza táján történő rendteremtést is, így tisztában akart lenni a tényekkel. Az már más kérdés, hogy ehhez a rendteremtéshez sok esetben a kelő akarat és a megfelelő végrehajtók is hiányoztak. A forráskritikánál ezt a kettősséget figyelembe kell venni. A rendkívüli eseményekkel kapcsolatos teljes igazságot nemcsak a meglévő forrásokat jellemző torzítás, hanem az esetek gyakori eltussolása miatt sem fogjuk teljesen megismerni, ugyanis a legtöbb esetben irat sem keletkezett.¹ A tanulmány célja annak bemutatása, hogy a forradalmat követő, illetve a később is folytatódó „joghalál” az egyik oldalon ártatlan emberek elítélését, míg a másikon köztörvényes

* Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) M-KS-295-1 5. ó. e.

1 Halas Lajos, a munkásőrség országos parancsnoka 1958 elején a személyes felelősségre vonását is kilátásba helyezte abban az esetben, ha valaki eltussol egy rendkívüli esetet. (Lásd Halas Lajos levele a területi szerveknek és a közvetlen alegységeknek: MNL OL MOP M-KS-295-1 7. d. 1. ó. e.)

bűnözők pozitív diszkriminációját jelentette.² A tanulmány mindebből csak ízelítőt adhat, terjedelménél fogva átfogó képet nem. Az írásomban szereplő forrásközlések az iratban szereplő tények leírása mellett az irat készítőjéről, keletkezése körülményeiről is fontos információkat nyújtanak.

A munkásőrség megalakítása

A forradalom leverését követően a szovjetek által hatalomra juttatott Kádár-kormány-
nak kevés mozgástere volt. Nagy Imre és hívei a jugoszláv követségen tartózkodtak, az
államigazgatás és a fegyveres szervek teljesen szétzilált állapotban voltak, a gyárakban
munkástanácsok működtek, amelyek nem voltak hajlandók elismerni az új hatalmat
és birtokosait. Ahogy Kádár már korábbi moszkvai tartózkodása során megjósolta, a
kommunista párt elismertsége a nullával volt egyenlő. Ugyanakkor Rákosi Mátyás és
hívei is szeretnék volna korábban elvesztett pozícióikat visszaszerezni szovjet segít-
séggel. Mindeközben az országot 180 ezer főnyi ember hagyta el végleg. 1956 novem-
berének végéig a kádári politikát egyfajta megegyezésre való hajlam jellemezte, majd
amikor ez kudarcot vallott, következett a fordulat, amelyet Nagy Imréék elrablása és az
Ideiglenes Központi Bizottság december 2–4. között tartott ülése fémjelzett, ahol el-
lenforradalomnak ítélték az októberi eseményeket. Előtérbe került a megtorlás, így az
országban sortűzek dördültek, megkezdődött a munkástanácsok felszámolása, a gyor-
sított eljárást követően bevezették a statáriumot, majd a népbíráskodás intézményét.
A rendszer vezetői azonban tudták, hogy kizárólag erőszakkal nem lehet stabilitást
teremteni, így a társadalomnak kedvezményeket is tettek. Több esetben csökkentet-
ték az adókat, vagy megszüntették a kötelező terménybeszolgáltatást és az erőszakos
tsz-szervezést, bár ez utóbbit 1959-ben újrakezdték. A Rákosi-rendszerben jogtalanul
elvonó nyugdíjakat ismét elkezdtek folyósítani. A rendszer pacifikálása szempontjából
lényeges volt 1957. március 15-e, ekkorra sikerült minimalizálni az utcára vonulók szá-
mát, és 1957. május 1-je, amikor közel 150–200 ezer embert mozgósítani tudtak a
Felvonulási téren tartott ünnepségre, illetve az azt megelőző felvonulásra. Ez később
fontos hivatkozási alapként szolgált: a hatalom félmillió tömegről beszélt, bár közel
nem voltak ennyien.³

2 A megtorlással kapcsolatban pár adatot emelnék csak ki, amelyek elgondolkodtatók lehetnek a jelen tanulmányban foglaltakkal kapcsolatban. 1956. november 4. és 1957. október 31. között a bíróságok első fokon 43 113 főt ítélték el, végrehajtandó börtönbüntetést pedig 21 686 személyre szabtak ki. 1956. november 4. és 1957. augusztus 31. között első fokon 54 fővel szemben gyilkosságért, 51 fővel szemben fegyverrejtegetésért, 7 személy ellen pedig „gyilkosság rablással, fegyverrejtegetéssel, illetve izgatással” halmazati bűncselekményért indult eljárás. 1956. november 4. és 1958. április 1. között népköztársaság elleni büntett miatt, ezen belül fegyverrejtegetésért 1966 személyt ítélték el első fokon, október 1-jéig ugyanezért 2811 személy ellen született végleges bírósági ítélet. 1957-ben 37 124 főt marasztaltak el, fegyverrejtegetésért 1825 főt, gyilkosság, szándékos emberölés miatt 658 személyt, 1957 és 1960 között fegyverrejtegetésért 2452 főt ítélték el. A későbbiekben köztörvényes vádakkal is ítélték el forradalmárokat azért, hogy csökkentsék a politikai ítéletek számát. 1989-ben született meg az első, majd 2000-ben a második semmisségi törvény. Lásd Zinner (2001) 290–291., 326., 433., 435–436., 438.

3 Salamon (1998) 225., 236.; Rainer (2000) 39.; Kiss (2007) 53–109.; *Magyar Közlöny*.

Lényegessé vált tehát a saját fegyveres szervek megalakítása. A Magyar Néphadsereg és a rendőrség újjászervezése mellett kezdetben a karhatalom⁴ élvezett prioritást. Az 1957-ben felállított munkásőrség parancsnoki állományának tagjai a volt tartalékos katonatisztek és karhatalmisták közül kerültek ki. Ők alkották a testület hivatásos állományát. Az állomány és az alsóbb parancsnokok „társadalmi munkában” vállalták a szolgálatot. 1957. január 29-én hozott határozatot a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) ideiglenes intézőbizottsága (IIB) a munkásőrség felállításáról. Ennek azonban voltak előzményei is, ugyanis 1956. november 21-én az MSZMP IIB a karhatalomnak alárendelt munkásőrség megalapítását, majd december 5-én a Rendező Gárda (RG) felállítását határozta el.⁵ Az előbbi közigazgatási, az utóbbit üzemi alapon tervezték megszervezni. Egyébként már 1956 novemberéből vannak adatok arról, hogy a karhatalmi alakulatok mellett „munkásőrök” tevékenykedtek. A megszervezésükről elvben már november 7-én döntöttek.⁶ A testületet hivatalosan csak az említett napon alapították meg, és kezdődött a toborzás, felfegyverzés, ruhával való ellátás stb. Az első körben tervezett létszámot, 30 ezer főt nyár közepére sikerült összeszedniük és felfegyverezniük. Mivel a toborzás rohamtempóban haladt, így a kezdeti fluktuáció jelentős volt. A felvételnél a párhúség mindennél előbbre való volt, így több olyan személy is bekerült a testületbe, aki sem erkölcsileg, sem szakmailag nem volt erre megfelelő, sokuknak priusza is volt. Ennek tudható be a rendkívüli események magas száma. 1963-ig a testület döntő többsége párttag volt.⁷

Az 1957. január 29-én, egy IIB-határozattal megalakított, majd a február 7-i kormányrendeletben és kormányhatározatban titkosan, később, február 12-én, a NET (a Népköztársaság Elnöki Tanácsa) 1957/13. sz. törvényerejű rendeletében (tvr.) nyilvánosan is szabályozott munkásőrség felállítása vagy inkább továbbszervezése szinte azonnal elkezdődött.⁸ A Munkásőrség Országos Parancsnoksága és az alsóbb szintű parancsnokságok felállítását követően elkezdődött a társadalmi állomány kiválogatása. A gyors és nem szakmai alapon történő szervezés miatt a korábbi problémák megmaradtak, sőt bővültek is. Azt, hogy mi számított rendkívüli eseménynek, csak májusban, majd decemberben szabályozták részletesen. De már március 15-e előtt elkezdődött az egységek felállítása és felfegyverzése, így az ünnepnapon Frey Andor, a Fegyverzeti Osztály vezetője körlevelet adott ki, amelyben szabályozta a fegyverek kezelését. Ezek elvesztése rendkívüli eseménynek számított, s megfelelő használatukat a parancsno-

4 A forradalmat követően Budapesten három honvéd karhatalmi és egy BM karhatalmi ezredet szerveztek, a nagyobb vidéki városokban karhatalmi zászlóaljakat állítottak fel. 1957 áprilisában oszlatták fel a honvéd karhatalmat, a Magyar Néphadseregen belül tovább működött a Forradalmi Honvéd Tiszti Ezred, 1957. július 5-én az ORFK-n belül újjászervezték a nem sokkal korábban feloszlott karhatalmat, megalakult a Karhatalmi Parancsnokság. Lásd Kajári (1996); Zinner (2001) 61–104.; Bohár (1999) 327–363. A karhatalomról bővebb, de erős forráskritikával kezelendő munka: Berki (1993)

5 1945 és 1948 között az MKP és SZDP, majd 1950-ig az MDP Rendező Gárdája működött. Lásd Kiss (2013) 276–281.

6 A budapesti rendőrség mellett működő munkásőr alakulatokat november 10-én szervezték meg, ezen a napon 420-an voltak, december 24-én 792-en. A decemberi adatokból látszik, hogy a számuk állandóan változott. Lásd Kajári (1997) 41.

7 A következő tanulmányaimban bővebben foglalkoztam a munkásőrség megalakításával: Kiss (2009) 238–280.; Kiss (2014) 941–991.

8 *Magyar Közlöny*, a NET (Népköztársaság Elnöki Tanácsa) 1957/13. sz. tvr., 1957. február 12., *Népszabadság*, 1957. február 19.

koknak ellenőrizniük kellett. Az elhasznált lőszerke hüvelyeit, ládáit össze kellett gyűjteni, és el kellett velük számolni, emellett Frey külön hangsúlyozta a karbantartás jelentőségét is.⁹ A későbbiekben tovább bővítették e fogalomkört: „*A rendkívüli esemény a Munkásőrség életétől és tevékenységétől eltérő, az egységek fegyelmi helyzetét befolyásoló cselekmény.*” A következő konkrét eseteket sorolták ide: igazolvány vagy fegyver elvesztése, tömeges parancsmegtagadás, fegyverbaleset, halál, hanyag őrzés következtében bekövetkező kár, összetűzés más fegyveres szerv beosztottjával, kémkedés, hivatali hatalommal való visszaélés, titkos anyag elvesztése, 1000 forintnál nagyobb értékű kár. Ezeket a területi parancsnokságoknak azonnal jelenteni kellett, ők pedig a MOP-nak (Munkásőrség Országos Parancsnoksága) tettek jelentést. A szolgálatban elkövetett cselekmények elvileg a katonai bíróságra tartoztak.¹⁰

Már a megalakulást követően négy halálos kimenetelű „rendkívüli esemény” történt, ezenfelül még két munkásőr gyilkosságnak esett áldozatul. A hat halálos esetből öt a fővárosban történt.¹¹ A pisztolyok elvesztése és a maroklőfegyverrel kapcsolatos bűnesetek, balesetek gyakran előfordultak, ugyanis az 1960-as évek közepéig az érintettek hazavihették azokat. Az országos parancsnok a problémát a személyi állomány rossz kiválogatásában látta, amely egyébként az MSZMP pártszerveinek feladata volt. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy olyan munkát kell végezniük a parancsnokoknak, mint 1945-ben, a pártszervezés során.¹² Április folyamán a hónap végi létszám 25 787 fő volt, akik közül 15-en kaptak fegyelmi büntetést. Ráadásul 0,34 százalék súlyosan vétett a meglévő szabályok ellen. Lényeges kiemelni, hogy azok, akik enyhébb büntetést kaptak, nem szerepelnek ebben a kimutatásban.¹³

A fegyverrel kapcsolatos problémák miatt Halas Lajos¹⁴ április 30-án a következő utasítást adta a megyei parancsnokoknak: „*A Munkásőrség tagjait igazítsa el, hogy a szórakozóhelyekre ne vigyék magukkal a pisztolyt, mert leittasodás következtében ismét előfordulhat fegyver elkobzás.*”¹⁵ A fegyelem terén egyébként is alapvető hiányosságok mutatkoztak, a XXI. kerületben evidensnek tűnő dolgokkal adódtak problémák: „*Megszilárdítjuk a kiképzés minden területén a fegyelmet, valamint a lőtérén biztosítjuk a legnagyobb rendet, és betartjuk az idevonatkozó lőtéri utasításokat. /lőtér biztosítása, helyes viselkedés.../”* – jelentette a zászlóalj parancsnoka a MOP-nak.¹⁶

9 MNL OL M-KS-295-1 6. d. 21. ó. e. Frey Andor körlevele, 1957. március 15.

10 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 5. ó. e. „Eljárás a rendkívüli eseményekkel kapcsolatban”, 1957. május, MNL OL M-KS-295-1 1. d. 1. ó. e. Halas Lajos: Munkásőrség működési szabályzata, 1957. december 5.

11 A budapesti adatok eltérnek az országostól: 1957. április 4-ig hét fegyverbaleset történt, hárman meghaltak, hárman könnyebben megsérültek, egy esetben a munkásőr a pisztolyát hagyta el. (MNL OL M-KS-295-1 1. d. 4. ó. e. Florek Gyula jelentése a budapesti munkásőrségről, 1957. április 4.)

12 MNL OL M-KS-295-1 559. d. Az 1957. április 9-i megyei parancsnoki értekezlet jegyzőkönyve

13 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 6. ó. e. Káldor Gyula: Kimutatás a budapesti munkásőrség 1957. évi április havi országos létszámáról, 1957. június 1.

14 1946 és 1948 között az MKP, majd az MDP Rendező Gárdájának parancsnoka volt, 1957 és 1962 között pedig a munkásőrség országos parancsnoka.

15 Halas 1986-ban megjelent visszaemlékezésében is megemlítette, hogy sok volt a fegyelmetlenség. Lásd MNL OL MOP M-KS-295-1 1. d. 3. ó. e.; Halas Lajos: Harcérték jelentések bekérése a megyei parancsnokoktól, 1957. április 30.; Halas (1986) 231–233.

16 MNL OL M-KS-295-1 6. d. 22. ó. e. Cserni József alez.: A XXI kerületi zászlóalj áprilisi munkaterve, 1957. április 1.

A rendkívüli események mértéke már a megalakulás során magas volt, számuk az év második felében is jelentős maradt, bár a pártszerveknek ezzel kapcsolatban javulásról beszéltek, a megoldást a „politikai megelőző munkában” és a fegyelmi ítéletek kiszabásában látták. Továbbra is a verekedés, illetve a pisztolyelhagyás volt a legjellemzőbb.¹⁷ Az utóbbiért egyébként a hadseregben hadbíróság elé állítás járt, így augusztus végén ez a munkásőrségnél is felvetődött, de nem lett belőle semmi!¹⁸

Szót kell ejteni még a munkásőrségnél hozott szabályzatokról, amelyek valamilyen módon összefüggésben voltak a rendkívüli eseményekkel. A MOP 1957. április 17-én kiadott „szervi határozványa” szerint a szervezési osztály feladata volt a rendkívüli események nyilvántartása, míg a személyzeti osztály volt a felelős a testületből való kizárás intézéséért. Az egész munkásőrség 1957-es szervi határozványa szerint pedig a területi parancsnokságoknál a személyügyi nyilvántartó munkatárs feladata volt a megyei nyilvántartások vezetése. A munkásőr kötelességei közé tartozott fegyverének karbantartása és felszerelésének megőrzése. Tisztelegnie kellett a területileg illetékes pártbizottság titkárainak, parancsnokának, más munkásőrnek és más fegyveres testület tagjainak. Továbbá: *„Minden megnyilvánulása és ténykedése óvja és növelje a munkásőrség becsületét és tevékenységét [...] erősítse állandóan a néppel való kapcsolatát, úgy a párt mind a magánéletben kommunistához méltóan, szerényen viselkedjen.”* A parancsot a legjobb tudása szerint, ellentmondás nélkül kellett végrehajtania.¹⁹ A munkásőrség ideiglenes működési szabályzatát 1957. május 27-én adták ki. Eszerint a pisztolyt a munkásőrnek a lakásán, elzárva kellett őriznie. Ha olyan helyre ment, ahol szórakozott vagy nem tudta őrizni, nem vihette magával. Tüzelés előtt a tömeget háromszor kellett a szétoszlásra felszólítani, a fegyverhasználatot addig kellett mellőzni, amíg a tömegnek nem voltak „káros megnyilvánulásai”. Az emberekkel nem lehetett közvetlenül érintkezni, egyezkedni.²⁰ A véglegesnek szánt működési szabályzatot 1957. december 5-én adták ki. Eszerint a munkásőr kötelességének teljesítése során közhivatalnoknak minősült – szolgálaton kívül is szolgálatba helyezhette magát, így a karszalagot és a jelvényt állandóan hordania kellett –, és büntetőjogilag is e minőségében volt felelős.²¹ Szolgálatellátás során büntetőjogi védelem illette meg, az egyenruha és a fegyverviselés joga is. Karhatalmi szolgálat esetén az igazoltatási, előállítási és a fegyverhasználati jog szintén. Csak jelvénnel és karszalaggal intézkedhetett, pisztolyát szolgálaton kívül is viselhette. Az igazoltatás során nemcsak személyt ellenőrizhetett, hanem gépjárművet is átvizsgálhatott. Ha valaki a munkásőrnek nem tudta magát igazolni, vagy a közbiztonságot veszélyeztette, a rendőrségre elő lehetett állítani. *„Fegyvert a munkásőr csak*

17 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 4. ó. e. Jelentés a PTO-nak a Munkásőrség helyzetéről és javaslat a további feladatokra, 1957. szeptember 24.

18 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 3. ó. e. MOP osztályvezetői értekezlet, 1957. augusztus 26.

19 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 3. ó. e. A MOP szervi határozványa 1957. április 17., A Munkásőrség szervi határozványa 1957.

20 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 1. ó. e. Halas Lajos: A Munkásőrség ideiglenes működési szabályzata 1957. május 27.

21 A Legfelsőbb Bíróság Kollégiuma úgy határozott, hogy az összes munkásőrrel kapcsolatos ügyben polgári bíróság járjon el. Halas Lajos azonban azt akarta elérni, hogy a szolgálattal kapcsolatban elkövetett esetekben hadbíróság ítélkezzék. Lásd MNL OL M-KS-295-1 1. d. 3. ó. e.

*meghatározott szolgálat teljesítése közben, vagy a körülmények alapján indokolt szolgálati minőségben való fellépése esetén használhat.*²² Zárt alakzatban csak parancsra lehetett löni, amennyiben az nem volt törvényellenes. Továbbá: *„Fegyverhasználatnak egyes személyekkel és zavarkeltő, ellenforradalmi tömeggel szemben egyaránt helye van. Zavarkeltő, ellenforradalmi tömeg az a csoportosulás, mely az abban résztvevők számától fogva, vagy ettől függetlenül is – tevékenysége és magatartása miatt a közrendre és a közbiztonságra fegyvertelenül is veszélyes. [Sic!]*²³ Egyes személyek lefegyverzése felszólítással, mások segítségül hívásával történhetett, „ellenforradalmi” tömeg feloszlátása pedig figyelmeztetéssel, oszlatásra történő felszólítással, figyelmeztető lövés leadásával. Ez utóbbi a tömeg veszélyessége vagy a támadás váratlansága esetén mellőzhető volt. A fegyverhasználat célja támadás esetén a harcképtelenné tétel, szökés esetén annak megakadályozása volt. Elmebeteggel vagy terhes nővel szemben nem lehetett fegyvert használni. A munkásőr egyébként a következő esetekben vehette elő pisztolyát: ha életét, testi épségét, szabadságát fenyegetés érte, ha a szolgálatellátásban akadályozták, súlyos büntetést elkövetővel szemben, súlyos büntetést megakadályozására, ha erre nincs más mód, valamint elítélt vagy szökött személy elfogására. *„A védelem szükséges mértékének ijedségből, vagy menthető felindulásból való túllépése azonban nem büntethető.”*²⁴

„Rendkívüli események” 1957-ben²⁵

A konkrét esetek ismertetéséből látható, hogy a legjellemzőbbek a pisztollyal elkövetett cselekmények voltak. Nem véletlen, hogy a TT-k használatának lehetőségével sokat foglalkoztak a munkásőri szabályzatok. A fegyverrel való visszaélés, illetve a fegyverbalesetek súlyosságát a következő konkrét esetek jól szemléltetik.

1957. április 13-án, a vákuumtechnikai gyár munkásszállásán – Budapest, IV. kerület, Szilágyi u. 26. szám alatt – rendkívüli esemény történt: G. I.-t, a zászlóaljtorzs fegyvermesterét a rendőrség az eset után előállította. *„K. Zs., aki akkor ment a szobába, ahol G. elvtárs tartózkodott, kérte, hogy mutassa meg neki, hogyan kell üríteni. Erre G. elvtárs a betárazott fegyver száját hátra húzta egy töltényt kiürített és valószínű azt hitte, hogy a fegyver üres, visszaengedte a szánt, és elhúzta a billentyűt. G. S. munkásőr lerészegedés következtében elkövetett rendkívüli eseményt megtárgyaltam Ambrus elvtárral²⁶ az MSZMP IV. ker. Intézőbizottságának elnökével és úgy határoztunk, hogy ezért a súlyos cselekményért kizárjuk őt a munkásőrségből. [Sic!]*” Halas Lajos a későbbiekben már a bíróság elé állítás-

22 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 1. ő. e. Munkásőrség működési szabályzata 1957. december 5.

23 Uo.

24 Uo.

25 A testület megalakítása előtt a rendőrség mellett működő rendező csoportoknál is voltak már problémák. Lásd MNL OL XIX-B-1-j 17. d. Guba László r. ezd. karh. ezd. pk. Jelentése, 1957. január 8.

26 Ambrus János 1949-től a Nehézipari Minisztériumban osztályvezető, 1950 és 1953 között az ÁVH biztonsági őrizetében volt, 1953 és 1955 között a Georgheu Dej Hajógyárban asztalosként dolgozott. 1956 novemberétől az MSZMP IV. kerületi intézőbizottságának az elnöke, 1966 és 1978 között a Fővárosi Tanács XVIII. kerületi végrehajtó bizottságának elnöke. 1957-ben egy ideig a Budapesti Munkásőr Parancsnokságot vezette. Lásd Balogh (1993) 383.

ról és a testületből való kizárásáról írt.²⁷ Az eset a „jogi eljárás” mellett jól szemlélteti a kiképzés hiányosságait is. A háborút követően rendszeresített TT-k használatát nem ismerték a munkásörsök, ráadásul nem is mindegyikük volt korábban katona.

Akadtak azonban gondatlanságból adódó balesetek is. 1957. május 1-jén, 19 óra-kor A. I. munkásör tizenkét éves fia fejbe lőtte magát. Amikor a szülők elmentek, a gyerek a szekrénybe zárt pisztolyt elővette, és játszott vele. Felhúzta, majd belenézett a csőbe, és meghúzta a ravaszt. Így az apa ellen gondatlanságból elkövetett emberölés címen eljárást indítottak, egyévi börtönre ítélték, amit három hónapra felfüggesztettek. A testületből nem zárták ki, a pisztolyát is csak három hónapra vonták be!²⁸ A büntetés enyhe volta ebben az esetben is szembetűnő. Különösen annak tükrében, hogy a forradalom után a katonai statáriális bíróságok elé állított 418 fő 81,1%-át ítélték el fegyverrejtegetésért. A többieket más bűncselekményért. A 418-ból 21 főt mentettek fel, 14 volt ismeretlen.²⁹

Egy alkalommal már a szovjetek is megelégték a törvénytelenéseket. 1957 őszén „P. L. munkásör, Cegléden egy mulatóhelyen szórakozott. Ott volt egy illető, aki szidta a demokráciát, ezért P. mö. [munkásör] figyelmeztette az illetőt, hogy hagyja abba a rágalmazást, a figyelmeztetésre az illető felugrott, P. munkásört pofon ütötte, erre P. pisztolyával hármat a levegőbe lőtt. Az esetenél jelen volt egy szovjet tiszt, aki felszólította P-t, hogy adja át a fegyverét. P. nem adta át, mire a szovjet kapitány P. kezét hátracsavarta, közben a pisztoly elsült és P-t eltalálta. [Sic!]³⁰ A munkásör egy óra múlva meghalt, és maguk a szovjetek is követelték az ügy kivizsgálását. Az ilyen, nyilvános helyeken történt rendbontások nehezítették a hatalom megszilárdítását, nem véletlen, hogy a szabályzatok külön foglalkoztak a pisztolyok szórakozóhelyekre történő bevitelével. Lényeges, hogy az eset még a megszállókat is felháborította.

Egy másik milicista BAZ megyében, Szerencsen akcióhős módjára próbált viselkedni, veszélyeztetve ezzel társai testi épségét is. „Szeptember 30. Őrizetbe vették L. L. [...] bányamunkás munkásört [...] Ittas állapotban bement a munkásörtség őrszobájára, és ott az ágyra lefeküdt, majd a szolgálatos M. I. munkásör az ajtót rázárta és a szobából eltávozott. Közben L. felébredt és mivel nem tudta az ajtót kinyitni, egy sorozatlövést adott le a bezárt ajtóra. A folyosón elhaladó S. L. [...] lakóst hasbalötte, a sérültet súlyos állapotba a kórházba szállították. Az ügyben a vizsgálatot bevezették. [Sic!]” A munkásörségből kizárták, polgári bíróságnak adták át az ügyet.³¹

27 G. I. katonai vagy polgári bírósági ügyével kapcsolatos adat eddig nem került elő. Lásd MNL OL M-KS-295-1 421. d. 1. ó. e. Fajsi Lajos Bp. IV. ker. mő. zj. pk.: Jelentés Halas Lajosnak, 1957. április 15., Halas Lajos válaszelevele, 1957. április 17., Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXV. 97. a. 1141, XXV. 25. 5. d.

28 Lényegesnek tartották megemlíteni az iratban, hogy 1924 óta volt szervezett munkás. Lásd MNL OL M-KS 295-1 421. d. Tökés László őrnagy Bp. VII. ker. mő. pk. Jelentése a MOP-ra, 1957. november 25.

29 Markó (1999) 320.

30 MNL OL M-KS-295-1 421. d. 1. ó. e.

31 Más adat szerint 29-én történt az eset. A történeteket az érintett is hasonlóképpen mesélte el, egyébként végül nem az ajtón, hanem az ablakon keresztül távozott. Az őrszobában tárolták a fegyvereket is. Slezsák László, a tettes a forradalom alatt a Belső Karhatalomnál szolgált. Katonai bírósághoz nem került az ügy. További kutatásokra lesz szükség, hogy megtudjuk, az eset polgári bíróság elé került-e vagy sem. Lásd MNL OL MOP M-KS-295-1 1. d. 5. ó. e. Garamvölgyi Vilmos országos rendőrkapitány: Összesítés 1957. szeptember 1. – december 16. Munkásörtség általi rendkívüli eseményekről; MNL OL M-KS-295-1 421. d. Vallomási jegyzőkönyv, és a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, amelyeket a szerencsi egységparancsnokságon vették fel, 1957. szeptember 29-én, BFL XXV. 97. a. 1141.

Akadtak félig-meddig komikus epizódok is: „B. J. munkásőr, igenrészeg állapotban Vácra felszállt a B.gyarmat [Balassagyarmat] felémenő autóbuszra, ahol igen hangosan viselkedett másik két társával. A Szendehelyi megállónál lévő vendéglőben a gk.vez-t [gépkocsivezetőt] megakartá itatni egy pohár sörrel, de az nem fogadta el. Ekkor figyelmeztette őt, hogyha élve akkar elmenni, akkor igya meg. Majd hátralépett és pisztolyával rálőtt. B. elvt. semmire nem emlékszik, csak a tanács házán tért magához. [Sic!]" Oda a tanácselnök vitte be, a későbbiekben csak a testületből való kizárását javasolták!³² A fenti eseteknél figyelemre méltó a szolgálati hatalommal és a fegyverrel történt visszaélés. Sokan nyilvánvalóan sem erkölcsileg, sem pszichésen nem voltak alkalmasak arra, hogy egy fegyveres szervnél feladatot lássanak el. Mindez többek között a gyors szervezésnek és a nem alapos kiválasztásnak volt a következménye. A gyors kiképzés ugyanakkor nemcsak a fegyverhasználatnál okozott problémát, hanem a törvények és a szabályzatok alaposabb megismerése terén is. Igaz volt mindez a parancsnoki állományra is.

Nemcsak a „mezei munkásörökkel”, hanem a vezetőikkel is akadtak problémák. Fejér megyében a hivatásos állomány tagja kezdett fegyverével ámokfutásba. „Nemes Ferenc ö. szd. pk. [önálló századparancsnok] ittas állapotban motorkerékpárjával bort ment venni a [...] présházba, ott pisztolyával kényszerítette R-t, hogy adja olcsóbban a bort. Erőszakoskodásával ezt is elérte, majd bement az italboltba, ahol két nővel tovább mulatott. Közben egy polgári személyt felpofozott. Éjjél után, miután motorját nem tudta beindítani, pisztolylövésekkel kényszerítette a mentőautót megállásra, hogy húzassák be.”³³ Ehhez hasonló volt J. V. szakaszparancsnok-helyettes esete is, „aki végrehajtója volt több polgári személy brutális összeveretésének, és egy kétgyermekes asszonyon nemi erőszakot követett el”. Őt a munkásörsegből és az MSZMP-ből kizárták, viszont nem tartóztatták le!³⁴

Mata Gábor³⁵ főhadnagy, a XVII. kerületi zászlóalj parancsnoka 1957 nyarán, egy badacsonyi táborozás alkalmával azért kezdett el lökdösődni, mert az egyik emberével nem akarták felengedni a hajóra. A vele lévő harminc munkásőr ekkor már a fedélzeten volt, Mata hozzájuk akart csatlakozni, így szabálytalanul átlépte a korlátot, s az ezt követően kialakult vita során a kapitányt igazoltatni akarta, ekkor meg is lökte, a hajózási felügyelőnek pedig a vállára ütött, ezért az ügy a katonai ügyészség elé került hatósági közeg elleni büntett miatt. A hadbírói eljárást nem javasolták, bár Mata – annak ellenére, hogy több szemtanú volt – tagadta tettét. Végül fegyelmi fenyítés kiszabását rendelték el az illetékes parancsnok által.³⁶ Az országos parancsnokság kiképzési osztályát vezető, illuminált állapotban lévő Virág Edével³⁷ 1957. november 7-én gyűlt meg a baja

32 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Muszka Lajos Bp. X. ker. szd. pk. h.: Jelentések felterjesztése a MOP-ra, 1957. november 11., Mérey József: Tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. november 9. (Több tanúvallomást tartalmazott.)

33 Katonai bíróság elé nem került az ügy. Lásd MNL OL M-KS-295-1 421. d. 1. ó. e.; BFL XXV. 97. a. 1141.

34 MNL OL M-KS-295-1 421. d. 1. ó. e.

35 Uo. Munkáscsaládból származott, 1948 és 1957 februárja között a honvédségnél szolgált, majd a BM kérésére tartalékba helyezték, és ő lett a munkásörtség 17. kerületi zászlóaljának parancsnoka.

36 Az indoklás a következő volt: „Figyelemmel arra, Mata fhdgy. több esetben volt dicsérve, munkáját a legjobb tudása szerint igyekszik ellátni, és ezen esetben a hadbírói eljárás mellőzése útján is kellőképpen figyelmeztethető...” A BHÖ 98. §. 3. bek. helyett a Bpé. 27§ 2. bek. alkalmazta. Lásd MNL OL M-KS-295 421. d. 1. ó. e.

37 A BM állományából került a testülethez, innen lehetett a forrásban említett rendőrigazolványa. Lásd MNL OL M-KS-295-1 393. d. 1. ó. e. Garamvölgyi Vilmos belügyminiszter-helyettes 02573. sz. parancsa, 1957. augusztus 23.

a rendőröknek.³⁸ Látható, hogy ez a pozitív jogi diszkrimináció a parancsnoki állomány tagjai által elkövetett cselekményeknél is létező jelenség volt. Sokakra a hatályos törvények nem vonatkoztak, ráadásul az utóbbi esetből kitűnik, hogy az eljáró rendőrök sem merték ezeket alkalmazni. Lényeges, hogy nemcsak a munkásőri szabályzatokat, hanem a hatályos törvényeket is több esetben és durván megsértették.

Konfliktusban a rendőrséggel

A munkásőrök viszonya a többi fegyveres testület tagjaival korántsem volt felhőtlennek nevezhető az első pár esztendőben. Az IIB 1957. február 12-i ülésén is foglalkozott a fegyveres szervek közötti ellentéttel. Sokan a „civil” alakulatokat semmibe vették, a hatalom ezzel szemben jelentősen preferálta azokat.³⁹ Az ellentét abból is adódott, hogy sok munkásőr a testületet különbnek tartotta, ráadásul az „ellenforradalom” kitörése miatt a társszerveket vélték felelősnek. A konfliktusok – különösen a rendőrséggel – már a kezdetektől fogva problémát jelentettek. Áprilisban a következőképpen jellemezték a MOP-on a helyzetet: *„Feltétlenül beszélni kell a munkásörtség és a rendőrség viszonyáról. Ha ezt a kérdést vizsgáljuk megállapíthatjuk, hogy a viszony a vezetők között jó. Viszont a rendőrség egyes beosztott tagjai itt Budapesten és vidéken is többször a munkásőrökkel szemben visszaéltek a funkciójukkal. Egyes Rendőrtisztek és beosztott rendőrök nem akarják tudomásul venni a Munkásörtség létezését, és a munkásőr igazolványt vörös posztónak nézik. Itt kihangsúlyozom, hogy a rendőrök politikailag képzetlen, öntudatlan beosztottjairól van szó. A viszony rendezése céljából mi szükségesnek tartanánk, hogy a budapesti rendőrkapitány szerezzen érvényt annak a parancsának, amelyben megparancsolja, hogyha a munkásőr ügyét az Országos- illetve a budapesti parancsnoksággal közösen vizsgálják ki. És ne engedje meg azt, hogy a munkásőrt, pártfunkcionáriust ok nélkül egyes rendőrök üssenek, verjenek, vagy úgy kezeljék, mintha ellenforradalmárok lennének. [Sic!]*⁴⁰ Az idézett jelentés a MOP egyik osztályvezetőjétől származik, látszik belőle, hogy a munkásörtség vezetői is mennyire elfogultak voltak a rendőrökkel szemben, ez az ellenszenv az alsóbb szinteken is nyilvánvalóan érződött.

A rendszer által a „felszabadulás ünnepének” tekintett április 4-én – ugyanezen a napon született a fenti jelentés is – a következő eset történt. *„A fehérvári egység állományába tartozó P. F. munkásőr valószínűleg ittas állapotban összeverekedett egy rendőrrel. A rendőrség letartóztatta. P-t a helyi egység állományából egy szakasz munkásőr ki akarta szabadítani. A további bonyodalmakat a megyei parancsnokság gátolta meg.”*⁴¹

38 A csepeli temető II. Rákóczi Ferenc utcai részénél teljesített egy rendőrrjárőr „zárászólgálatot”. Megállítottak egy autót, majd az okmányokat kérték, ennek során erős italszag volt érezhető a kocsiban. *„Ezt követően felszólítottuk a gépkocsivezetőt, hogy a gépkocsiból szálljon ki. A kocsiban ülő polgáriruhában ülő utas határozottan utasította a gépkocsivezetőt, hogy a kocsiból nemerjen kiszállni, majd ő kiszáll. Erre a kocsiból kiszállt és a kocsioldalának dülöngélve jött hozzánk, túlságosan ittas állapotban volt. Kijelentette azt, hogy minek tartjuk fel a kocsiját, ő ismeri a gépkocsivezetőt az nem huligán, neki pedig sietnie kell Budafokra ünnepélyre. Erre megkérdeztük az ismeretlen polgáriruhás személyt, hogy az elvtárs kicsoda, amire az elővette 063945. sz. rendőrigazolványát és igazolta, hogy ő Virág Ede rendőrezredes. [Sic!]* (Bírósági szakaszba nem került Virág ügye.) Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Máté Lajos r. főhdgy. és Kovács Géza r. ti. 1957. november 8-i jelentése; BFL XXV. 97. a. 1141.; XXV. 42. 2. d.

39 Zinner (2001) 93.

40 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 4. ö. e. Florek Gyula jelentése a budapesti munkásörsegről, 1957. április 4.

41 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 5. ö. e. Túza Antal alez.: Jelentés a rendkívüli eseményekről, 1957. április 6.

1957 júliusában a munkásőrség budapesti parancsnoka, Szekeres István keveredett vitába a társszervvel, ugyanis egy rendőr egy ittas állapotú munkásőrt tartóztatott le, majd a közvetlen felettesét nem hívták be a kihallgatásra, amelyen – Szekeres szerint – a rendőrök az elfogottat bántalmazták, ráadásul orvosi vizsgálat sem volt. Így a következő levelet írta a BRFK fegyelmi osztályának. „Egyébként a kerületi parancsnok [rendőr] közölte velünk, hogy nem tartja helyesnek a munkásőrök pisztollyal való felfegyverzését, s szerinte innen származnak az adotthoz hasonló esetek mondotta neki akkor az ügyeletes szolgálatot teljesítő tiszt. Nézetünk szerint helyes lenne kioktatni ezt a tisztet arra, hogy ilyen reá nem tartozó megnyilatkozások helyett inkább arra ügyelt volna, hogy az eljárás szabályszerűen történjék a munkásőrrel szemben, ha már a Rendőrség előállította. Szíveskedjék tett intézkedéséről és eljárása eredményéről értesíteni. [Sic!]”⁴² Lényeges, hogy az esetről a BMP-n (Budapesti Munkásőr Parancsnokság) csak szeptemberben készült jegyzőkönyv, ebből megtudható, hogy a VIII. kerületi Rákóczi tér és Víg utca sarkán lévő italboltban alakult ki a szóváltás, mivel a munkásőr egy ember beszédét hallotta, aki „a rendszer ellen izgatott”, így őt egy rendőr-őrszemmél előállították, de a munkásőrt is az említett személyhez hasonlóan kezelték.⁴³

Akadnak súlyosabb esetek is. 1957. szeptember 19-én a „Bp. XI. [...] alatti lakásból előállították Cs. M., 23 éves, [...] XI. Dombovári u. [...] alatti lakóst munkásőrt, aki a fenti helyen lakó B I-hez erőszakosan hatolt be, s ott botrányosan viselkedett. Cs. M. az intézkedést végző elvtársakra ráfogta a csőre töltött pisztolyát, amelyet csak erőszak útján lehetett tőle elvenni. Nevezettet az Országos parancsnokságnak adták át. [Sic!]”⁴⁴ Egy másik irat viszont másképpen tálalta a történeteket. Ebben már CS. M. rendőrök általi megveréséről volt szó, a következők miatt. „Cs. M. m.őr a XII. ker-ben egy kislánynak udvarolt, majd a lakásból eltávozva a kapualjban várta a barátját, aki szintén abban a házban udvarolt. A házban telefonáltak a R. kapitányságra, hogy egy egyén le akarja löni a barátját. A kapitányságról hárman kimentek, és az ott tartózkodó CS. M. et-at gumibottal megverték. [Sic!]” A bírósági eljárás ekkor még folyamatban volt.⁴⁵

A cselekmények száma és súlyossága miatt a testület fölött bábáskodó egyik pártszerv, a KB Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (PTO) is foglalkozott a kialakult helyzettel. „Mind gyakoribbak a munkásőrök magatartásával és fegyverrel való visszaélésével kapcsolatos jelzések. Az elmúlt három nap pl. a következő esetekről kaptunk jelzést: »T. J. a Nárcisz expresoban⁴⁶ botrányosan viselkedett és lövöldözött, R. J. a Székely kert vendéglőben botrányosan viselkedett, lövöldözött, majd az intézkedő rendőrré is rálőtt. Sz. Gy. a Hungária úti italboltban lelövélssel fenyegette az ott tartózkodókat. H. L. [...] munkásőr ittasan lövöldözött, majd az őt igazoló MSZMP elnökre fogta fegyverét aki erre a fegyvert használta. Lelőtte.« [...] Hasonló eseteket naponta jelentenek. [Sic!]” Így a PTO részéről a MOP-ot és a pártszerveket utasították arra, hogy foglalkozzanak az állománnyal.⁴⁷

42 MNL OL M-KS-295-1 6. d. 23. ó. e. Szekeres István ezd., mő. budapesti pk. levele BRFK fegyelmi osztályának, 1957. július 28.

43 Uo., Jegyzőkönyv, 1957. szeptember 22.

44 MNL OL M-KS-295 1- 1. d. 5. ó. e.

45 Azzal kapcsolatban nem került elő adat, hogy bíróság elé került volna az ügy. Lásd BFL XXV. 33. a., XXV. 46. a. 251. d., MNL OL M-KS-295-1 421. d.; Ág János Bp. XII. mő. pk.: A XII. ker. Munkásőr parancsnokság összefoglaló jelentése az 1957-ben történt rendkívüli eseményekről, 1957. november 16.

46 Ma a Budapest, V. kerület Váci utca 32. szám alatt található a Nárcisz drinkbár.

47 MNL OL 288. f. 21/1957/16. ó. e. A PTO feljegyzése (dátum nélkül)

Az említett T. J. munkásőrrel kapcsolatos esetet a munkásőrség iratai részletesebben tárgyalták. 1957. április 20-án, ittasan az V. kerületi, Váci utcai Nárcisz eszpresszóban szóváltásba keveredett egy férfival, majd dulakodni kezdtek, amelynek során kiesett a zsebéből a TT-pisztolya, s azt a vendéglátó-ipari egység egyik dolgozója a táskájába tette. A vita a Párizsi udvarban tovább folytatódott, ennek során T. J. leadott egy lövést. Majd az V. kerületi rendőrkapitányság két járőre a helyszínre érkezett, ekkor T. J. ragaszkodott ahhoz, hogy a Budapesti Rendőr-főkapitányságra kisérijék. *„Azért, hogy ezt a szándékát végrehajtsa, a Bécsi-utca sarkán elszaladt az előállító rendőröktől, s a Főkapitányság épületébe akart bejutni. A kapuőrszemmel dulakodott, annak géppisztolyát csavargatta, s amikor a két kísérő rendőrelvtárs a Főkapitányság kapujához érkezett, – közös erővel leszerelték T-t és bevitték az épületbe. [Sic!]”* Egyébként úgy sikerült megfélemezniük, hogy az őrszem végül leütötte. *„T. a központi ügyeletben, az ügyeletes orvosnál és az előállító helyiségben is, ittás állapotban kiabált, verekedett, azonban ezért őt senki nem bántalmazta. [...] Fogdában való elhelyezése után tovább kiabált, rugdosta az ajtót és a szolgálatukat el látó rendőrelvtársakat szidalmazta. [Sic!]”* Az egyik rendőrt ráadásul szembeköpte, és az édesanyjára is tett becsmérő megjegyzéseket, mindezt a későbbiekben beismerte. *„B. K. r. tiz., [rendőr tizedes] aki fenytve még nem volt s szolgálatát kifogástalanul, példamutatóan látja el, az ellenforradalom ideje alatt bátor, harcos magatartást tanúsított, – az őt ért becsületsértés következtében elvesztette önuralmát és T. J.-t a fogda-helyiségben gumibottal megverte. [Sic!]”* Tettét a rendőr beismerte, ezért fegyelmi fenytést is kapott.⁴⁸

Volt, aki a tettenéréstől tartva használta a fegyverét. L. L. IV. kerületi munkásőr lopás során keveredett konfliktusba az őt igazoltató rendőrökkel. Ennek során rájuk fogta a fegyverét, amelyet gumibottal kiütöttek a részeg férfi kezéből. Ezt követően a táskájában orvosi műszereket találtak. L. L. az Újpesti Orvosi Műszergyárban dolgozott, sőt az ideiglenes intézőbizottságának is a tagja volt. A fegyverét a kerületi munkásőr-parancsnokságnak átadták, s javasolták a leszerelését. Végül az „illetékes bíróság” mondta ki az ítéletet: *„a IV. kerületi Intéző Bizottság úgy döntött, hogy őt a Munkásőrség kötelékéből eltávolítják, leszerelik, a műszerek kérdését tisztázzák és a ténytől függetlenül a pártból való kizárását teszik folyamatba. [Sic!]”*⁴⁹

A következő, 1957. szeptember 5-én történt esettel kapcsolatban mindenképpen felmerül a kérdés, hogyan vehették fel a munkásőrséghez F. Gy.-t. *„F. Gy. IX. kerületi munkásőr, aki egy kb. 2X2 m-es lakásnak nem nevezhető vályogsufniban lakott, a bíróságtól másodfokú jogérvényes végzést kapott és annak elhalasztásáért benyújtott kérelmének elutasítása miatt elkeseredésében lakásadónőjét, aki egy postás felesége és egy 3 lakásos kis*

48 T. J. nem került bíróság elé. Lásd BFL XXV. 26. b. 5. d., 6. d. 7. d. A másik említett esetben R. J. munkásőr 1957. április 22-én, húsvét hétfőjén a XV. kerületben, a Székely kert vendéglőben tartózkodott. Az étteremből egy részeg kidobtak, aki ezt követően vissza akart menni, erre R. J. elállta a kaput, és elővette fegyverét. *„A jelenlévő és a húsvét hétfőre való tekintettel – kissé ittás vendégek, – amikor meglátták R-nél a pisztolyt, őt körülfogták és fenyegetőleg léptek fel vele szemben. [Sic!]”* Így a levegőbe lőtt, majd gérutat nyerve, fegyverrel a kezében szaladt az utcán, s mikor egy szembejövő férfi fel akarta tartóztatni, elkezdtek dulakodni. Eközben az étteremben lévők utolérték, nekiestek, de szerencséjére a helyszínre érkező két rendőr a védelmére kelt. *„Az intézkedő rendőrelvtársak mikor megtudták, hogy R elvtárs munkásőr és ezért van nála a fegyver a leghatározottabban biztosították személyi épségét. [Sic!]”* Az ügyben Sós György, a Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetője Halas Lajostól kivizsgálást kért. Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Sós György r. ezd. a budapesti főkapitányság vezetőjének 1957. május 24-i levele Halas Lajosnak.

49 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Jelentés a IV. és a VI. ker. rendkívüli eseményekről, 1957. június 26.

családi ház tulajdonosa, több lövedékkel a ház kertjében megölte. Majd az őt lefogni akaró házbelielk ellen is tüzet nyitott. A kiszálló R. csoport sem tudta megfékezni és valószínűleg elmezavarodottság következtében előbb a kertben, majd a sufni tetejéről lövöldözött, majd behúzódott lakásába, zár hiányában egy ronggyal bekötötte az ajtót, az őt megközelíteni akarókra ismét tüzet nyitott. Miután fegyveréből a lőszer kifogyóban volt, az utolsó töltenyekkel magára, illetve a szájába lőtt, mely azonnali halálát okozta. [Sic!]”⁵⁰ Az esettel – brutalitása és a hatalom megítélésére gyakorolt negatív hatása miatt – a MOP-on is foglalkoztak. A vizsgálatból kiderült, hogy az említett munkásörst korábban már több alkalommal megbüntették, sőt börtönben is volt. Tettének közvetlen kiváltó oka pedig a következő volt. Összeférhetetlen magatartása miatt a bérleményéből ki akarták lakoltatni, erről bírósági határozat is született.⁵¹ A XIV. kerületi tanács titkára a vizsgálat során elmondta, hogy az esemény előtti napon nála járt F. Gy. a feleségével, s a kilakoltatás felfüggesztését kérte. Ezt nem tudták megtenni, helyette cserelakást utaltak ki nekik, amely szoba-konyha volt, ezért a feleségének nem tetszett, méghozzá olyannyira, hogy a beszélgetés során magának a munkásörstnek kellett őt csitítania.⁵²

A fenti esetekből is látható tehát, hogy a rendőrök és a munkásörstök között több esetben történt igen súlyos összetűzés 1957-ben. Mindez mutatja a hatalom kezdeti ingatagságát, hiszen a saját háza táján jó ideig nem tudott vagy nem akart rendet tenni, rontva mindezzel társadalmi elfogadottságának esélyét. A kezdeti időszakban mindenáron szükség volt egy olyan fegyveres szervre, amellyel biztosíthatta stabilitását, még akkor is, ha ez jelentős negatívumokkal járt számára. Másrészt sokan igyekeztek a munkásörstben vagy a tagság révén másutt karriert csinálni, többüknek ráadásul egyfajta felsőbbrendűségi érzése is volt. A rendörtség bizonytalanságát a másik oldalról a személyi állományának „átválogatása” is növelhette.⁵³ Ugyanakkor megállapítható: a legtöbb problémát az okozta, hogy a munkásörstök a pisztolyaikat állandóan maguknál tarthatták, pedig erre 1957-ben már semmilyen okuk nem volt. A fenti esetekből látható, hogy a törvényt sértő munkásörstrel szemben léptek fel a rendőrök, s a probléma

50 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Somlai Géza Bp., XIV. ker. zj pk. jelentése a BMP-re, 1957. szeptember 6.

51 F. Gy.-t 1944-ben elkövetett lopás, rablás és jogtalan elsajátítás büntette miatt 1946-ban másfél évi börtönre ítélték, amit le is töltött. Ez utóbbiból feltételezhető, hogy ő is az MKP-hoz „átigazolt” kisnyilas lehetett. 1955-ben becsületsértés miatt, amely tettelegességgel fajult, került bíróság elé, ennek során az említett bérleményének háztulajdonosát bántalmazta, így 600 forint pénzbüntetésre ítélték. A férfi 1956-ban meghalt, utána az özvegyével szembeni becsületsértésért 300 forintot kellett fizetnie, ennek során egyébként a nőt le is köpte. Mint azt Huszár István, a MOP jogi szakértője megállapította, a későbbiekben a bérlemény felmondásának okát „F. Gy. тұrhetetlen magatartása képezte.” Az úgy a XIV. kerületi járásbírószagra került, ekkor a felmondást nem találták érvényesnek, mert a tulajdonos nem tett írásbeli figyelmeztetést, majd a Fővárosi Bíróság ezt megváltoztatta, és érvényesnek tekintette a bérlet felmondását „a тұrhetetlen magatartás miatt”. Az összeférhetetlenséget 18 szomszéd aláírásával is igazolták. F. Gy. egyébként a IX. kerületi Nagyvásártelepen a zöldség- és gyümölcsforgalmi vállalatnál dolgozott, 1945-től volt párttag. Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Huszár István MOP jogi tanácsadó feljegyzése a Halas Lajosnak a részére, 1957. szeptember 10.

52 Érdekes Somlai Géza XIV. kerületi parancsnok „jogi szakvéleménye” is, amely a korabeli „jogszolgáltatásba” is bepillantást enged: „Megjegyezni kívánom, hogy a fentemlített eset kirívó példája a proletárdiktatúra funkciói helytelen alkalmazására és nem ártana utánanézni megfelelő helyen, hogy milyen jogcímen hozott a bíróság egy kommunista, egy munkásörst ellen kilakoltatási végzést 2X2 m –es alapterületű sufni visszatélése terén egy rendes lakással és családi házzal rendelkező mellett. [Sic!]” Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Somlai Géza Bp., XIV. ker. zj pk. jelentése a BMP-re, 1957. szeptember 6.; Kiss (2007) 53–109.

53 Kajári (1996) 23.

minden esetben a hatalmával és fegyverével visszaélő munkásörökkel volt. Az ügyészi, majd a bírói eljárás sok esetben nem volt következetes, a kirótt büntetés a cselekménnyel nem állt arányban.

Párbaj – vádlottból sértett, sértettből vádlott

A következő, a kiemelt példák közül talán a legérdekesebb eset rávilágít arra, hogy 1957-ben az MSZMP-n belüli érdekkijárást⁵⁴ – akár jogi eljárás befolyásolására is – hogyan működhetett. A részletek teljes tisztázása további kutatásokat fog igényelni, az eset aprólékosabb bemutatása ugyanakkor szétfeszítené a tanulmány kereteit. Az eddig rendelkezésünkre álló adatok is árulkodóak.

Az 1957. május 17-én, Pécsen történt rendkívüli esemény a következőképpen összegezhető. Sz. T. munkásör, aki a pécsi porcelángyárban dolgozott, ezen a napon szolgálatot teljesített, s D. M.-mel, a gyári szakasz parancsnokával egy feltételezett lopási kísérletet próbált megghiúsítani, egy félretett teás- és étkezészetet figyeltek, hogy megy-e érte valaki. A megfigyelés során nem jártak sikerrel.⁵⁵ A szolgálatot követően különböző irányban hagyták el a gyárat, D. M. a villamosmegállóba ment, Sz. T. pedig a közeli lakása felé tartott.⁵⁶ A MOP-ra készült jelentés a következőképpen számolt be az eseményről május 18-án. Az utcára kiérve Sz. T. találkozott három civil ruhás személlyel, akik vele szemben jöttek. Miután elhaladtak egymás mellett, a háromból az egyik felszólította a munkásört, hogy igazolja magát, aki csak a másodszeri felszólítás után állt meg, és látta, hogy pisztolyt szegeznek rá. Így a pisztolyát előrántotta, és csípőmagasságból tüzelt.⁵⁷ Azt a személyt, akinél a fegyver volt, hasba lőtte. A másik kettő közül az egyik a gyár portájához futott. Közben D. M. munkásör is megjelent, és segített kollégájának bekísérni a sebesültet és a vele lévőket, akiket a rendőrség érkezéséig fogva tartottak. A portás vallomása alapján a mentőket értesítette Sz. T., majd a sebesültet is igazoltatta, aki D. M. rendőr főhadnagy volt, a másik kettő pedig „népzenész”.⁵⁸ Csak ez a vallomás említi, hogy D. M. karhatalmista volt.⁵⁹ A sérültet később a kórházban megoperálták, túlélte a gyomorlövést. Több tanú és az orvosi szakvélemény is megemlítette, hogy ittas állapotban volt.⁶⁰

Ezt követően több személynek felvették a vallomását. A rendőrség és a munkásörtség is vizsgálta az ügyet, a vádlott fegyverhasználatát önvédelemnek minősítették, így szabadon is engedték, csak a fegyverét vonták be.⁶¹ Az említett tanúkat 1957. május 17-én és 18-án hallgatták ki. Ő. J., az egyik zenész elmondta, hogy D. M.-et régebből

54 A hatalmi struktúráról bővebben: Bihari (2005) 235–328.

55 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Sz. T. kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. május 17.

56 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. D. M. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. május 18.

57 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Duga József jelentése a MOP-ra, 1957. május 18.

58 Más tanúvallomások említik csak, hogy romák voltak, a vádirat szakmunkásként szól róluk, mint ahogy a későbbiekben láthatjuk. Ez nyilván azért volt, mert a korszakban a romákhoz sok esetben negatív előítéletek társultak, különösen a rendőrségen belül, gondolok itt például a „cigánybűnözés” fogalom használatára. Lásd Tóth (2014)

59 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. K. J. portás tanúkihallgatási jegyzőkönyve

60 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. O. J., K. J., tanúkihallgatási jegyzőkönyve, orvosi szakvélemény

61 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Duga József jelentése a MOP-ra, 1957. május 18.

ismerte. Már május 15-étől mulattak egy városi „büfében” egy nagyobb társasággal, ennek során jelentős mennyiségű alkoholt fogyasztottak, így – ahogy fogalmazott – D. M. „szalonspicces lehetett”. Később, miután a rendőr a két zenéssel távozott a szórakozóhelyről, egy férfit és három vagy négy nőt is igazoltatott.⁶²

Az ominózus esettel kapcsolatban Sz. T. a következő vallomást tette. Elmondta, hogy mikor a gyárból kiért, és három személy jött vele szemben, az egyik három lépéssel lemaradt a többiektől, és felszólította rá, hogy álljon meg. Ebből nem derült ki, hogy az illető rendőr, ráadásul ezt Sz. I.-nek egy tanúvallomás szerint sem jelezte. Később a vádirat nem tett erről említést. A két nővel is csak többszöri felszólítás után közölte, hogy rendőr.⁶³

Sz. T. vallomása szerint D. M. a második felszólítás során zsebéből elővette a pisztolyt, és a mellének szegezte. Erre ő egy gyors mozdulattal hasba lőtte. Támadója a lövés után is tartotta felé a pisztolyát, mire rákiáltott, hogy dobja el, amit meg is tett. Majd a munkásőr a pisztolyt eltette. Ezt követően az időközben megérkező másik munkásörrel, D. M.-mel bekísérték a három személyt a portára. „A meglőtt személyről nem tudtam, hogy rendőr mindaddig, míg le nem érkeztünk a gyár portájára, ott kértem el tőle az igazolványát. Ott mondta, hogy katona vagyok, arra a kérdésemre válaszolva, hogy hogyan került magához a pisztoly. [Sic!]” – vallotta Sz. T.⁶⁴ Egy másik, ugyanezen a napon felvett jegyzőkönyvben a következőket említette még meg. A rendőrt korábban sohasem látta. Amikor az utcán elhagyta őket két-három lépésnyire, az egyik férfi rákiáltott, és amikor megfordult, akkor a távolság már csak egy lépésnyi lehetett köztük, és az alak fegyvert szegezett a mellének. Erre ő jobb kézzel a kabát bal zsebébe nyúlt, és elővette a pisztolyt. (Ezt a másik jegyzőkönyvben is megemlítette.) A másik két személy közben a támadó mellé állt,⁶⁵ ő tett egy lépést hátra, kivette a pisztolyt, csőre töltött és lőtt. Ebben a jegyzőkönyvben azt vallotta, hogy a felvett fegyvert D. M. munkásörnek adta át.⁶⁶

Sz. T. két vallomását a következők támasztják alá. A fegyvert mellmagasságból vette elő, tehát csípőből nem tüzelhetett, de a golyó az orvosi szakvélemény szerint is a hasfalán, a köldöknél hatolt be, és a medencecsont fölött, azt enyhén megsértve távozott, tehát a fegyver nem vízszintes pozícióban volt a lövés pillanatában. Ha meg akarta volna ölni a támadót, akkor a mellkasra vagy a fejre célzott volna, ezt feltehetőleg éppen azért nem tette meg, mert ebben az esetben a lövés az agyat vagy a szívet érthette volna. Azzal, hogy a fegyver csövét lefelé irányította, ráadásul kockázatot is vállalt, hiszen egy esetleges fej- vagy mellkasi lövést rövidebb idő alatt lehetett volna kivitelezni. A fegy-

62 Utóbbiakat ki is hallgatták, N. M. és kolléganője, V. I. elmondta, hogy miután a munkájukat 22 órakeresztésig befejezték, hazafelé tartva egy három-, V. I. szerint négyfős társasággal találkoztak, akik közül az egyik igazoltatni akarta őket. Mivel ittasnak vélték, így csak a többszöri felszólítására álltak meg, mert D. M. csak ekkor közölte velük, hogy rendőr. Ezt követően kérték, hogy mutassa meg nekik az igazolványát, amelyet a közeli lámpa fényénél meg is néztek. Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. O. J. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. május 18.; MNL OL M-KS 295 -1 421. d. V. I. és N. M. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. május 18.

63 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Sz. T. tanúkihallgatási jegyzőkönyvei

64 D. M. munkásőr és K. J. portás vallomása szerint is a portán igazoltatták. Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Sz. T. tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1., 1957. május 17.; K. J. portás tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. május 18.

65 O. J. vallomásában ezt nem említette, ha valóban így volt, látnia kellett volna a lövést. Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. O. J. tanúkihallgatási jegyzőkönyve

66 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Sz. T. kihallgatási jegyzőkönyve 2., 1957. május 17.

ver nem pisztolytáskában, hanem a kabát zsebében volt, kivételkor a csövet függőleges vagy ahhoz közeli helyzetből kellett lefelé irányítani! Sz. T. jól lőhetett, hiszen korábban katona volt.⁶⁷ Árulkodó, hogy D. M. rendőr vallomása nincs az iratok között!⁶⁸

Kezdetben úgy tűnt tehát, hogy a munkásórt nem büntetik meg. Az eset igazából csak ezt követően vált érdekessé. Az illetékes Baranya Megyei Főügyészség 1957. július 31-én készítette el a vádiratot Sz. T. ügyében.⁶⁹ Erős felindulásból elkövetett szándékos emberölés büntetvénye kísérletével vádolták. A vádirattal kapcsolatban ki kell emelni, hogy Ó. J.-t és testvérét segédmunkásként, nem pedig zenészként említették, így a rendszer szemszögéből nyilván hitelesebb tanúnak számítottak. Ők a pécsi Meszes telepen lévő italboltban szórakoztak D. M.-mel együtt, aki civil ruhában volt. A járókelők későbbi végzését a vádirat is megemlíti. A „párbajt” viszont eléggé „sajátos módon” találta. „D. M. sértettet [a tényállás szerint ő volt a sértett] erélyesebb hangon ismételtén felszólította, mire Sz. T. terhelte megállt, megfordult, előkapta a pisztolyát a nadrág-zsebéből és D. M. sértettet hasbalötte. A lövés követően a sértett is előkapta pisztolyát, melyet amikor terhelte észrevette felszólította sértettet, hogy fegyverét azonnal dobja el, és kezeit tartsa fel. [Sic!]”⁷⁰ A sérülés életveszélyes volt, de D. M. a saját lábán ment be a közeli portára. Az ügyész magyarázata, hogy valaki egy lött sebesülés után veszi elő a fegyvert, és nem lő, létszerűtlen. Mint már említettem, D. M. vallomása nincs az iratok között, a vádiratban azt vették figyelembe, hogy ő a lövés előtt nem vette elő a fegyverét. A korábban igazoltatokra – a dokumentumok szerint – nem fogta rá a pisztolyát. Az esetet követően nyilván tőle is felvettek egy vallomást, de az ekkor rendelkezésre álló iratok alapján még fel sem merült, hogy ő később, tehát a lövés után vette volna csak elő a fegyverét. Mindenképpen árulkodó, hogy

67 Sz. T. 1934-ben született, a pécsi porcelángyárban 1952-ben kezdett el dolgozni, korongos segéd, majd a kályhaüzem művezetője lett. Sorkatonai szolgálata során felvetődött, hogy a későbbiekben hivatásos állományban folytatná a pályafutását, de ebben betegsége megakadályozta, így visszatért a gyárba. KISZ-tag, önkéntes rendőr és áprilistól munkásör volt, családi származása és vállalt pluszfeladatai alapján a későbbiekben jelentős karriert is befuthatott volna. A rendszer számára ideális figura volt! A lövessel kapcsolatban a következőt mondta: „*Sancl örgy. elvtárs a munkásörtség [pécsi] parancsnoka tanította velünk, hogy ha valaki megtámad bennünket, azonnal löjünk és én erre gondoltam amikor az illető elővette a pisztolyát és rámfogta.*” Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. A Baranya Megyei Ügyészség vádirata Sz. T. ügyében, 1957. július 31., Orvosi szakvélemény, 1957. május 18.

68 Mint azt már említettem, Sz. T.-t elengedték a vizsgálatot követően, és csak a fegyverét vonták be, mivel ekkor azt állapították meg, hogy önvédelemből cselekedett. Az iratokból rekonstruálható vallomások alapján a karhatalmista ekkor és korábban sem közölte, hogy rendőr, ráadásul több tanú számára nyilvánvaló volt, hogy illuminált állapotban van! Ilyen körülmények közt fogott fegyvert Sz. I.-re, aki, ha azonnali, halált okozó lövést ad le rá, kevesebb kockázatot vállal. Felmerül az is, hogy a munkásör miért tartott magánál pisztolyt. 1963-ig a munkásörök hazavihették fegyvereiket, de ezt jogszabályban nem rögzítették. Ráadásul Sz. T. szolgálatban volt, és hazafelé menet nála volt a lőfegyver. A korábbi gyári megfigyelési munka miatt nem valószínű, hogy egyenruhában volt. A két férfi feltehetően nem ismerte korábban egymást, tehát a személyes bosszú lehetősége is kizárható. Lényeges még, hogy az egyik zenész, Ó. J. a vallomásában elmondta, hogy az incidensnél 5-6 méterre volt tőle D. M., „*az illető személy, aki a lövést leadta, erélyesen felszólította D. M.-t, hogy dobja el a fegyvert.*” Tehát a kezében volt a fegyver a lövés követően. A helyszínrre kiérkező rendőr, H. Gy. tanúvallomásában elmondta, hogy amikor kiért a helyszínrre, D. M. munkásórt látta, ahogy sakkban tartja a három foglyot a portán. A kiérkező mentők a sérültet elszállították, a sérülése súlyos volt. A zenészek ekkor neki azt mondták, hogy a „rendőr” később szegődött hozzájuk, ők a lövést nem látták, csak hallották, az azt megelőző felszólítás pedig a következő volt: „*állj, igazolja magát!*” Ezt a jegyzőkönyvben is időzőjellel jelölték. H. GY. még elmondta, hogy D. M. pisztolya cső alá volt töltve, Sz. I.-é pedig csőre, de le volt biztosítva. Utóbbi pisztolyából viszont két lövést adtak le, de csak az egyik töltényt és golyót találták meg. Ezt viszont a későbbiekben nem vizsgálták ki! Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Ó. J. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. május 18.; MNL OL M-KS 295 -1 421. d. H. Gy. Tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. május 18.

69 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. A Baranya megyei Ügyészség vádirata Sz. T. ügyében, 1957. július 31.

70 Uo.

nincs meg sem az ő, sem Ó. J. testvérenek a vallomása! Sz. T. állítására, miszerint ő azt mondta, hogy a rendőr fegyvert fogott rá, a vádirat is kitért. Az ügyész még megállapította, hogy a fegyverhasználat akkor sem lett volna indokolt, ha D. M. már a lövés előtt fegyvert szegez rá, mert a vádlott a közeli távolság miatt ki is üthette volna azt a kezéből. A hasi lövés halálos következményeivel is számolnia kellett volna szerinte a munkásőrnek. Így a BHÖ (A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása) 351. p. alapján erős felindulásban elkövetett szándékos emberölés kísérletével vádolták, az eljárás lefolytatására a Bp. (Büntető perrendtartás) 22. §. 23. g. értelmében a megyei bíróság volt az illetékes.⁷¹ Lényeges, hogy a vádirat nem indokolta meg az „erős felindulás” tényállását. Sz. T. semmilyen irat szerint sem volt illuminált vagy felindult állapotban. A szándékosságnak is több tény ellentmond, ha meg akarta volna ölni, kilóhette volna akár az egész tárat, főként, hogy a lövés után minden „verzió” szerint fegyvert fogtak rá. Miért akkor lő valaki, amikor nem szegeznek rá pisztolyt, és utána miért nem, amikor ráfogják?

A vádirattal a MOP-on is foglalkoztak – nyilván nem véletlenül –, a későbbiekben is az volt a gyakorlat, hogy a munkásőrök jogi képviselőt a testületük intézte.⁷² Huszár István, a MOP jogi osztályvezetőjének szakvéleménye alapján Halas Lajos levelet írt a legfőbb ügyésznek, Szénási Gézának.⁷³ Ekkor a Baranya Megyei Főügyészség – 1957. Bül. 141. sz. alapján – már erős felindulásban elkövetett szándékos emberölés kísérlete miatt emelt vádat Sz. T. ellen. Szeptember 15-ére tűzték ki a tárgyalás napját. Huszár megállapította, hogy a vádirati tényállás a neki beküldött nyomozati anyagokkal jelentős eltérést mutatott. Huszár úgy fogalmazott, hogy az illuminált állapotban lévő személyre a munkásőr a második felszólítás után csípőből tüzelt. *„A vádirat tényállása nem állapítja meg, hogy D. M. rendőrhadnagy az igazoltatási felszólítás megismétlésekor pisztolyt ragadott volna, holott a társaságban lévő Ó. J. tanú is bizonyította, hogy a pisztoly dörrenésével egyidőben SZ. T. a fegyver eldobására szólította fel D. M. sértettet. [Sic!]”* Huszár a munkásőr tettét azzal indokolta, hogy a támadója részegen használhatta volna a fegyverét. Az önvédelmet korábban a rendőri és a munkásőri vizsgálat is megállapította. A vádirat szerint az 1–1,5 méterre lévő rendőr kezéből ki is üthette volna a pisztolyt, ez az állítás viszont azért nem megalapozott, mert addig lelőtte volna. A jogos védelem Huszár szerint nyilvánvaló volt, nem is kellett volna vádat emelni. Szénási segítségét és az ügy törvényességi szempontból való felülvizsgálatát a következők miatt kérték. A munkásőröknek konkrétan meg kellett határozni, hogy önvédelemből mikor használhatják a fegyverüket. Ugyanakkor a nyilvános tárgyalást politikai okból nem tartotta szerencsésnek. A következő indoklása – mint ahogy a korábbi esetekből is láttuk – a munkásőrségre is vonatkozhatott volna: *„messziről alkoholt lehelő polgári ruhás egyén hatóságként való fellépése mellett, őt komolyan kell venni”*.⁷⁴ Az esetben érdekes, hogy a levelet az

71 Uo.

72 MNL OL M-KS-295-1 25. d. 7. ő. e. MOP szervi határozványa, 1961. december 21.

73 Más ügyben is kérte a vád ejtését, a Március 15-e téren 1957. június 3-án részeg munkásőrök verekedtek össze a BSZKRT dolgozóival, az V. kerületi ügyészség emelt vádat ellenük. Ők végül NET-kegyelemben részesültek, erről dr. Szénási Géza legfőbb ügyész tájékoztatta Halast. Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Halas Lajos levele dr. Szénási Gézának, 1957. október 5.; Szénási levele Halasnak, 1957. november 25.

74 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Halas Lajos levele dr. Szénási Géza legfőbb ügyésznek, 1957. szeptember 7. (Előadóként dr. Huszár István, a MOP főjegőse volt feltüntetve, nyilván ő fogalmazta a levelet.)

országos parancsnok küldte el a legfőbb ügyésznek. Mindebből a pártállami rendszer szereplőinek a jogszolgáltatás terén is jellemző „érdekkijáró” attitűdje figyelhető meg.

A tárgyalást szeptember 15-én és 16-án tartották, s a következő ítélet született: „*bűnös: erős felindulásból elkövetett szándékos emberölés büntettének kísérletében.*” Az államnak a költségeket meg kellett térítenie. A tárgyaláson egy munkásőr ügyvéd vállalta a védelmet, Patkó Gyula, Baranya megyei munkásőr parancsnok szerint ennek nagy szerepe volt az enyhe ítéletben.⁷⁵ Sz. T. ezt követően fellebbezni akart, de Halas Lajos a megyei parancsnoknak a fellebbezés visszavonását javasolta, mivel az iratokba beletekintett, és véleménye szerint: „*kedvezőbb határozatot remélni nem lehet.*”⁷⁶

Okok

1957-ben 251 rendkívüli esemény történt, amelyből 46 végződött halállal, 13-ból lett (csak) bírósági ügy, 29 összetűzés végződött a munkásőrségből történő kizárással.⁷⁷ Az esetek közül csak pár, 1957-ben jellemzőt tudtam kiemelni. Előfordult ebben az időszakban öngyilkosság, lövöldözés, cserbenhagyásos gázolás is. Több esetben a hozzátartozók lötték le magukat vagy családtagjaikat, volt, hogy az intézkedő rendőrré fogtak fegyvert, ittasan lövöldöztek, vagy lögyakorlaton történt baleset.⁷⁸ Sok esetben az alacsony iskolázottságból is adódhattak problémák. Azt lehet mondani, hogy a MOP részéről keveset tettek a törvénytelenések felszámolása érdekében, látható, hogy sok esetben a felelőségre vonás mértéke nevetségesen alacsony volt, így nem volt visszatartó ereje a megtett intézkedéseknek. Összességében véve tehát el lehet mondani, hogy a rendszer kivételezett a párhadseregével. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy – különösen a korai időszakban – Kádár rászorult a balosok támogatására. Drasztikusabb lépésre csak a későbbiekben szánták el magukat. Másrészt viszont érezték, hogy mindez a testület „jó hírét” rontja, rombolja a „kommunista lovagrend” képét, ártva ezzel a hatalmon lévőknek.

75 MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Patkó Gyula levele a MOP-ra a rendkívüli események összesítéséről, 1957.

76 Bár a rendelkezésünkre álló adatok nem teljesek, s az ügygel kapcsolatban további kutatások lesznek szükségesek, több következtetést mindenképpen le lehet vonni. Feltűnő az eset értékelésének megváltozása, a vádirat megállapításai több esetben koncepciózusnak tűnnek, maga a vád és az ennek alapján hozott ítélet pedig egyáltalán nem reális. Hiszen ha a munkásőr meg akarta volna ölni a rendőr karhatalmistát, akkor több lövést adott volna le rá, és vagy a fejére, vagy a mellkasára célzott volna. Miért nem adott le rá több lövést, ha „erősen fel volt indulva”, és szándékosan meg akarta ölni? Sem a szándékosság, sem az erős felindulás megállapítása nem helytálló. Azt sem vizsgálták, hogy miért volt a rendőrnél fegyver, és miért igazoltatott. Az egész vád, majd az ítélet gyakorlatilag arra épült fel, hogy a „sértett” mikor vette elő a fegyverét. Feltételezhető, hogy az egész jogi tortúrát a BM és a MOP, illetve beosztottjaik érdekérvényesítő képessége döntötte el. Az is árulkodó, hogy a „karhatalmista” megnevezés csak egy valomásban olvasható. Több ténnyel nem foglalkoztak a nyomozás során, így azzal sem, hogy miért hiányzott két golyó a tárból. A teljesség kedvéért azt is meg kell említeni, hogy az 1957-ben átrostált rendőri személyi állomány szakmai kvalitása erősen feghíjas volt, komoly problémák adódtak a nyomozás során, több esetben fordultak elő törvénytársítások is. Lásd MNL OL M-KS 295 -1 421. d. Halas Lajos levele a Baranya megyei mő. parancsnoknak, 1957. szeptember 24.; Zinner (2001) 61–104.

77 MNL OL M-KS-295-1 1. d. 5. ő. e.

78 Uo.; MNL OL M-KS-295-1 421. d. 1. ő. e. Garamvölgyi Vilmos országos rendőrkapitány: Összesítés 1957. szeptember 1. – december 16. Munkásőrség általi rendkívüli eseményekről

Az 1957-es intézkedések kevésbé voltak hatékonyak, s a későbbiekben is nehezen tudták, vagy inkább akarták, merték a problémát megoldani. 1960-ban Halas Lajos igyekezett elérni, hogy otthon a lőszertől külön, fémkazettákban tárolják a fegyvereket, de ez a téma még 1965-ben is napirenden volt, ekkora sem sikerült az utasítást végrehajtani.⁷⁹ A hatalom egy látszólag keményebb lépésre az 1961. november 14-i PB-ülésem szánta el magát, ekkor ugyanis határozatot hoztak a munkásőri állomány átvizsgálásáról. A felveendőknél ezt követően előzetes „priorálást” kellett végezni, illetve a meglévő állomány összetételét is felülvizsgálták.⁸⁰ 1963 augusztusára már 43 144 főt, a teljes létszámot ellenőrizték, ebből 6004 fő (14 százalék!) szerepelt a nyilvántartásban, közülük 874 nem kaphatott erkölcsi bizonyítványt. Őket felülvizsgálták, ezt követően 157-en maradtak, akik továbbra sem kaphattak, végül 131 személyt zártak csak ki a munkásőrségből. Ennek során 26 fő „mentesítését” kérték, mivel jól dolgoztak stb. Nagy részük közlekedési büntetést követelt el, így három év próbaidőt kaptak, amely ekkor még nem telt le, így azt kérték, erre az időre csak a fegyverüket vonják be. Összetételüket a következőképpen jellemezték: „*Köztük több alapszervi titkár, tsz elnök és fontos gazdasági beosztású elvtárs is van. [Sic!]*” Látható, hogy a kezdetben komolynak tűnő lépést felhígították, hiszen a bűnözők nagy része a testületnél maradt.⁸¹ 1963 után évente tervszerűen cserélték az állományt, az újak felülvizsgálatát elvégezték, s a későbbiekben is több, a bűnügyi nyilvántartásban szereplő ember léphetett be a testületbe. A belépések motivációja azonban vegyes volt. Voltak, akik fanatizmusból vagy hatalomvágyból, míg mások karrierjük érdekében vagy katonai érdeklődés, esetleg – például egy árvíz esetén – önkéntes segítségnyújtás miatt léptek be a testületbe. A bűnesetek visszaszorítására hatékonyabb volt viszont a PB 1963-as határozata, amely arról rendelkezett, hogy a marokfegyvereket be kell vonni a testület tagjaitól, azokat ne vihessék többé haza. Ezt követően is hagytak azonban egy kiskaput, hiszen a munkásőrök saját használatra engedéllyel saját fegyvert tarthattak otthon.⁸²

79 MNL OL M-KS-295-1 48. d. 1. ó. e. Papp Árpád: „Parancsnokságok feladatai 1965-ben”, 1965. február 19.; MNL OL M-KS-295-1 19. d. 6. ó. e. A Munkásőrség országos parancsnokának 005. sz. parancsa, Utasítás rendkívüli események magakadályozására tárgyában, 1960. március 21.

80 MNL OL M-KS 288. f. 5/250. ó. e. A PB 1961. november 14-i határozata

81 MNL OL M-KS-295-1 558. d. 1. ó. e. A Munkásőrség jelentése a PB-nek, 1963. augusztus 15.

82 MNL OL M-KS-295-1 35. d. 1. ó. e. Feljegyzés a PB 1963. szeptember 24-i határozata végrehajtásának állásáról

A munkásörtség felülvizsgálata, majd a nagy megbocsátás legfőképpen nem azt a célt szolgálta, hogy az állomány fegyelmén javítsanak. Egyrészt lényeges volt a munkásőri állomány későbbi átválogatása, másrészt a kádári politikában jelen lévő kétfrontos harc mellett a „kétfrontos engedmények” is.⁸³

IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált szakirodalom

- Balogh Sándor (szerk.) (1993): *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei*. II. kötet. 1957. január 25. – április 2. Budapest, Intera Rt.
- Berki Mihály (1993): *Pufajkások*. Budapest, Magyar Fórum Könyvek.
- Bihari Mihály (2005): *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Bohár András (1999): A rendőrség és a politikai nyomozó szervek funkcióinak és szervezetének rövid áttekintése 1945 és 1956 között. In: Huszár Tibor – Szabó János (szerk.): *Restauráció vagy kiigazítás? A kádári represszió intézményesülése, 1956–1962*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- Halas Lajos (1986): *Az R Gárdától a Munkásörségig*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.
- Kajári Erzsébet (szerk.) (1996): *Rendőrségi napi jelentések. Belügyi Iratok*. I. kötet. 1956. október 23. – december 12. Budapest, BM – 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézet Közalapítványa.
- Kajári Erzsébet (szerk.) (1997): *Rendőrségi napi jelentések. Belügyi Iratok*. II. kötet. 1956. december 13. – december 31. Budapest, BM – 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézet Közalapítványa.
- Kiss Dávid (2007): A beletörődés ünnepe: 1957. május 1. In: *Társadalom és Honvédelem*, 11. évf. 1. sz. 53–109.
- Kiss Dávid (2009): A Munkásörtség megalakítása. In: *Múltunk*, 54. évf. 3. sz. 238–280.
- Kiss Dávid (2013): A Szociáldemokrata Párt Rendező Gárdájának megszervezése. In: Feitl István – Sipos Balázs – Varga Zsuzsanna (szerk.): *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet László Lajos 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Kiss Dávid (2014): A Munkásörtség felállítása és tevékenysége 1958 elejéig. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 127. évf. 4. sz. 941–991.

83 De mit is jelentett ez? Már 1958-ban gondolkodtak azon, hogy bizonyos esetekben valamilyen kegyelmet kéne hirdetni. Kádár az MSZMP KB október 13-i ülésén a következőt mondta ezzel kapcsolatban: „Ugyanakkor felvetődik, nem az egyensúlyozó művészet kedvéért, hanem a helyes politika miatt, hogyha ilyen kegyelmi aktus történik, akkor kell ennek a kegyelmi aktusnak más oldalát is alkalmazni, időben nem túl messze egymástól. Gondolunk arra, hogy vannak emberek, akik bűncselekményt követtek el, de becsületes kiindulópontból a nép hatalmát akarták védelmezni, csak rosszat csináltak. Van két munkásőr Somogyban, akik megölték két kulákot, ez a heves harc közben volt. Van még ilyen néhány eset, és úgy gondolom, hogy azok is amnesztiát kapjanak. Valahogy így kapcsoljuk mi össze ezt a dolgot, s ez egyáltalán nem egyensúlyozó művészet, hanem elvileg helyes álláspont.” 1959. április 3-án a NET részleges közkegyelmet hirdetett, ennek során 696 személy szabadult, akiket 1956-tal kapcsolatos bűncselekmények miatt ítélték el, de egyéni kegyelemre az e célra felállított tanács senkit sem tartott érdemesnek. 1960-ban a NET 10. sz. tvr. ismét részleges közkegyelmet hirdetett, ezt követően nagyobb amnesztia 1963-ban volt, de a forradalmárok egy része ezután is börtönben maradt. Ugyanabban az évben szabadult Farkas Mihály és fia, Vladimir, illetve Péter Gábor is, ez nyilván a balos vonalnak szóló engedmény lehetett az „egyensúlyozó művészet” jegyében. 1961-ben megkezdődött az 1949 és 1953 között, a munkásmozgalomban részt vett személyek ellen elkövetett törvényteleneségek kivizsgálása. 190 főt rehabilitáltak, elítélték a személyi kultuszt és a koncepció pereket, Rákosi és Gerő mellett több felelőst kizártak a pártból. A felsorolást még lehetne folytatni, de a mi szempontunkból az az érdekes, hogy az 1961 és 1963 között történtekkel, illetve az 1957-es rendkívüli eseményekkel kapcsolatos hozzáállás is ennek a „húzd meg, ereszd meg – egyensúlyozó művészet” politikának az elemét alkotta. Nem véletlen, hogy a nagy amnesztia évében bocsátottak meg a több priusszal rendelkező munkásőrnek is. Lásd Zinner (2001) 387–389.; 423–429.

- Markó György (1999): A katonai bíróságok statáriális ítéletei 1956. december – 1957. október között. In Huszár Tibor – Szabó János: *Restauráció vagy kiigazítás. A kádári represszió intézményesülése 1956–1962*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- Rainer M. János (2000): Hosszú menetelés a csúcsra 1954–1958. In: *Rubicon*, 7–8. sz. 39.
- Salamon Konrád (1998): *Magyar történelem 1914–1990*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tóth Eszter Zsófia (2014): Cigánybűnözés? Avagy a cigányok sztereotipikus ábrázolása egy rendőrségi jelentésben az 1970-es évekből. In: *Magyar Rendészet*, 14. évf. 3. sz. 35–40.
- Zinner Tibor (2001): *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Intézet.

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára

XXV. 25. 5. d.

XXV. 97. a. 1141.

XXV. 42. 2. d.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

288. f. 21/1957/16. ő. e.

M-KS 288. f. 5/250. ő. e.

M-KS-295-1 1. d. 1., 4., 5., 6. ő. e.

MOP M-KS-295-1 7. d. 1. ő. e.

M-KS-295-1 19. d. 6. ő. e.

M-KS-295-1 35. d. 1. ő. e.

M-KS-295-1 48. d. 1. ő. e.

M-KS-295-1 393. d. 1. ő. e.

M-KS-295-1 421. d. 1. ő. e.

M-KS-295-1 558. d. 1. ő. e.

M-KS-295-1 559. d.

XIX-B-1-j 17. d.

Egyéb források

Magyar Közlöny, 1956. november 12., 1956. november 27., 1956. december 8., 1956. december 13., 1957. február 24., 1957. február 28.

Népszabadság, 1957. február 19.

SUMMARY

Workers' Militia – “Exceptional Occurrences” – (In)justice

KISS Dávid

After the crushing of the 1956 Revolution, a reserve force was needed to complement the official armed forces – a force that could be counted on no matter the circumstances. It was thus that the Workers' Militia was established. Especially in the early stages, the high amount of criminal activity caused major problems within the Militia. The paper looks into at the types of crimes committed in 1957 and their causes.